

PREFAȚĂ

Acoperind o jumătate de secol, lucrarea reunește studii și articole apărute în volume colective și în publicații culturale, de profil științific sau didactic, adeseori greu accesibile. Contribuții de dimensiuni diferite, textele – diverse tematic și metodologic, adresându-se specialiștilor, dar și, în unele cazuri, unui public mai larg – tratează probleme de lingvistică teoretică și aplicativ-descriptivă.

Principalul domeniu de referință al articolelor adunate în volum îl reprezintă limba română; faptele limbii române sunt prezentate în realitatea lor actuală sau din perspectiva evoluției istorice. Cele mai multe studii se opresc asupra variantei literare în ipostaza sa de instrument al comunicării curente; textul literar – martor predilect în descrierea sistemului, dar și în tratarea unor probleme de teorie și metodologie lingvistică – nu este decât întâmplător evocat ca realizare artistică.

Încadrându-se în categoria retrospectivelor personale, volumul a fost gândit (și organizat) ca un „CV ilustrat”, în care textele înlocuiesc titlurile. Am optat pentru acest mod de prezentare în ideea că un CV de o jumătate de secol, chiar strict limitat ca „bilanț” profesional personal, poate fi evocator și din perspectiva ambianței și evoluției de ansamblu – științifice și culturale – a „momentului” istoric la care se raportează. Prezentate în succesiune cronologică, lucrările – mai importante sau mai modeste, variate ca problematică și consistență – capătă o *semnificație* mai complexă decât cea oferită de reluarea într-o culegere organizată selectiv tematic (cum se procedează îndeobște) sau pe alte criterii. Ordonarea cronologică a textelor, relevantă ca experiență personală, poate fi totodată multiplu evocatoare *din perspectiva evoluției lingvisticii românești*, uneori și sub aspectul condiționărilor specifice, sociale și culturale: înscriindu-se în coordonatele științifice ale domeniului, orientarea și tematica cercetării (dar și alegerea „destinatarului”) depind adeseori – fie și indirect – de „imperativele” istorice, răspunzând oportunităților sau cerințelor sociale ale timpului.

În această viziune, parcurgând „lista de lucrări” – componentă obligatorie a oricărui CV – am optat în organizarea volumului pentru prezentarea cronologică (cvasi)integrală a textelor publicate: am exclus „cărțile”, volumele personale, dar și numeroasele participări și contribuții la lucrări colective, am evitat repetițiile (preferând varianta mai economică ca întindere) în cazul textelor publicate în două versiuni, am restrâns selectiv numărul recenziilor. Textele reproduc fidel (exceptând corectarea rarelor, dar inerentelor, „greșeli de tipar”) versiunea inițială, inclusiv sub aspectul ortografiei.

Rolul circumstanțelor obiective în orientarea interesului științific către gramatică, domeniu larg reprezentat de studiile din volum, este ușor decelabil.

În faza de debut, „imperativele sociale”: obligațiile didactice presupuse de încadrarea în învățământ (1951) – în condițiile impuse de reforma din 1948, care plasa gramatica limbii române (contemporane) între disciplinele de bază ale pregătirii filologice universitare –, dar și participarea la alcătuirea primei versiuni (1954) a gramaticii academice a limbii române au avut un rol decisiv.

Elaborarea colectivă (în cel mai exact sens al cuvântului) sub conducerea profesorilor J. Byck și Al. Graur a acestei lucrări, sinteză a cunoștințelor anterioare de gramatică descriptivă a limbii române, a contribuit substanțial la formarea tinerilor colaboratori: cunoașterea la zi a bibliografiei, familiarizarea cu problematica domeniului (dar și intuirea carențelor descriptive) și – componentă tot atât de importantă din perspectivă formativă – dezvoltarea spiritului critic, în sensul căutării unor soluții noi prin confruntarea aprofundată a soluțiilor cu faptele considerate în complexitatea lor, au constituit un început fecund pentru activitatea ulterioară. Rezultatul imediat al acestei profitabile ucenicii – care a marcat evoluția acelei generații de debutanți – l-au reprezentat volumele colective de *Studii de gramatică* (1956, 1957, 1966) și, în prelungire, reșezarea într-o nouă formă a descrierii structurii gramaticale a limbii române prin publicarea (1963) celei de a doua versiuni a gramaticii academice, lucrare a cărei realizare a beneficiat și de perspectivele deschise de apariția unor lucrări de autor, articole sau volume personale (Fl. Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, 1958, M. Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, 1960) bogate în material și sugestii interpretative.

În etapa următoare, suportul principal al interesului pentru studiile de gramatică l-a oferit actualizarea bazei teoretice a lingvisticii, dominată în acea perioadă de *structuralism*.

Contactele – nu totdeauna directe și facile – cu progresele gândirii lingvistice de pe alte tărâmurile au stimulat dezvoltarea lingvisticii românești: modificarea abordării conceptuale a fenomenului lingvistic lărgiște problematica și diversifică metodologia deschizând noi perspective cercetării limbii. În acest cadru, progresează rapid domeniul foneticii și fonologiei, se extind cercetările dialectale, se reorientează direcțiile de interes ale studierii „limbii scriitorilor” și al limbii literare. Cercetarea gramaticală s-a încadrat în acest complex proces evolutiv cu oarecare timiditate, explicabilă prin exigențele practicii școlare curente (principal destinat al cercetărilor și cunoștințelor gramaticale în acea perioadă), dar și prin canoanele adânc fixate în memoria gramaticii tradiționale.

Acoperind cinci decenii, lucrările de gramatică cuprinse în volum schițează, în mare, evoluția cercetării și gândirii gramaticale în perspectiva dezvoltării rapide și spectaculoase a lingvisticii secolului al XX-lea.

În prelungirea experienței colective amintite, primele cercetări personale (1956/1957) supun soluțiile descriptive (și terminologice) încetățenite de

descrierile gramaticale existente unei revizuirii marcate de atitudinea critică a științei moderne: reconsiderarea soluțiilor existente din perspectiva unei confruntări detaliate cu variata complexitate a faptelor trecute cu vederea de descrierile anterioare impune rectificări și distincții suplimentare la nivel sintactic și morfologic. Inconsecvențe constatate în utilizarea gramaticală a termenului *relativ* (1957, *Propoziții relative**) conduc la o revizuire, cu consecințe multiple, pentru descrierea morfologică și sintactică.

Reexaminarea categoriei sintactice a predicatului scoate în evidență diferențele de statut ale „verbului la mod personal” (definitoriu pentru „partea de propoziție” predicat): particularități necanonice, morfologice și sintactice, manifestate în modul de organizare a grupului constituit în jurul anumitor clase semantice de verbe, sprijină – în termenii evoluției limbii – detașarea, alături de verbele *predicative* și *auxiliare*, a categoriei verbelor *semiauxiliare* (1956, *Semiauxiliarele de mod*, 1961, *Semiauxiliare de aspect?*), impunând totodată atenției varietatea sintactică a *predicativului compus*. Rămânând în termenii lingvisticii tradiționale, argumentarea insistă asupra indicilor formali: particularitățile de expresie reprezintă (în spiritul tendințelor teoretice înnoitoare) suportul decisiv al concluziilor. Realizare complexă a predicatului, structura sintactică pusă în evidență, și amintită în treacăt de versiunea din 1963 a gramaticii academice, și-a dovedit adecvarea în perspectiva evoluției ulterioare a cercetărilor sintactice: asimilând sugestii teoretice diverse, lingvistica funcțională dezvoltă complex și arborescent descrierea *grupului verbal*: organizarea *predicativului complex* presupune ocurența „operatorilor verbal” modali, aspectuali ș.a.

Studiile următoare sunt marcate de exigențele *structuralismului*, concepție care, la mijlocul secolului trecut, larg acceptată în lingvistică, dar și dincolo de granițele ei („știință pilot”), impunea, în temeiul conceptelor fundamentale de *sistem* și *structură / relație*, o obiectivare metodologic controlată a cercetării.

În lingvistica românească pătrunderea masivă a structuralismului caracterizează anii „60”, „70”. Numeroase studii și articole se înscriu în viziunea sistemică a concepției structuraliste. Aspecte ale concepției și metodologiei specifice – prezentate în termenii celor două orientări principale, *glosematica* și *descriptivismul (american)* – fac obiectul unor expuneri teoretice (1963, *Reflecții în legătură...*, 1967, *Distribuția*) sau sunt larg explicate și discutate în amplele introduceri ale studiilor consacrate descrierii structurale a organizării gramaticale a limbii române. Expresie a structurii, a organizării relaționale a sistemului, *distribuția*, instrument de bază al tehnicii structuraliste este larg invocată în cercetările de morfologie, dar și în configurarea formală a structurilor sintactice (1963, *În problema clasificării...*, 1964, *Un procedeu distribuțional...*).

* În cursul expunerii, anul publicării și primele cuvinte din titlu trimit la textele cuprinse în volum.

Probleme ale gramaticii românești, mai ales ale morfologiei, sunt revăzute în această perspectivă: statutul în sistem al *articolului* (1958, *Unele valori...*) și particularitățile *pronumelui de politețe* (1959, *Remarques...*), dar și organizarea morfologică a *verbului* (1962, *Forme verbale compuse*, 1965, *La classification...* ș.a.) și a *substantivului* (1967, *Substantive neregulate*, 1987, *Cazul* ș.a.) fac obiectul unor studii ale căror considerații argumentative și concluzii, descrieri și clasificări se articulează în termenii lingvisticii structurale. Larga serie de articolele (apărute în SCL și reluate în RRL sau în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*) consacrate verbului și substantivului prefigurează descrierea de ansamblu propusă în *Morfologie structurală a limbii române* (1968).

Exercițiul aplicativ realizat este însoțit în aceste cercetări de detaliate expuneri privind aspectele teoretice și metodologia structurală, considerate utile ca pregătire aperceptivă necesară înțelegerii dezvoltărilor ulterioare, în condițiile unei tradiții gramaticale mai degrabă neîncrezătoare și ostile.

Reluările și insistențele teoretice sunt justificate, în situații determinate, de particularități ale sistemului gramatical românesc: gramatica limbii române (mai complicată decât cea a limbilor avute în vedere de studiile teoretice sau aplicative anterioare) impune rafinări ale modelului. Distincția între *alomorfele fonetice, morfologice și lexicale* la nivelul organizării *morfemului*, dar și *criteriile clasificărilor morfologice*, larg discutate ca preambul, necesar, al descrierilor propuse, sunt reluate cu clarificări suplimentare (stimulate uneori de inadecvarea modului de receptare dedus din unele reacții critice (1969, *Pe marginea...*, 1977, *Dezideratul simplității...*, dar și – în alți termeni – 1976, *Recenzie și lectură*).

Explicit afirmate în lucrările consacrate morfologiei limbii române, rigorile metodologice impuse de viziunea sistemică a limbii capătă cu timpul statutul unui *mod de gândire* (tot mai răspândit), care – de la un moment dat – se manifestă implicit (dar evident) în abordarea variatelor probleme tratate de-a lungul anilor, constituind cadrul stabil pe care se va sprijini asimilarea variatelor schimbări de perspectivă înregistrate de științele limbii în deceniile următoare. Deschiderea teoretică creată de structuralism a contribuit la integrarea lingvisticii în amplul proces al cunoașterii facilitând corelarea cercetărilor lingvistice cu evoluțiile înregistrate în alte domenii ale științei și cercetării. Corelările interdisciplinare, contactele cu știința și tehnica secolului au condus la o accentuată diversificare a perspectivelor de abordare, dar și a modalităților de studiere a limbii, ceea ce explică dezvoltarea arborescentă a lingvisticii ultimelor decenii: sociolingvistica, psiholingvistica, etnolingvistica, lingvistica matematică, traducerea automată, lingvistica contrastivă se constituie (ca domenii interdisciplinare) în temeiul acestor contacte; interferența cu filosofia generează teoria actelor de vorbire, pragmatica, domeniu deosebit de fertil în ultimele decenii. La nivelul modalităților de abordare, transferul interdisciplinar (modelul logico-matematic, de pildă, sau teoria

comunicării) afectează, divers și complex, „gândirea lingvistică”. Multiplu productivă s-a dovedit considerarea sistemului lingvistic sub aspectul complex al *funcționalității* lui la nivelul societății, dar și din perspectiva participării individului – implicat ca emițător sau receptor în activitatea comunicativă (dar și în procesul didactic al însușirii limbii). Abordarea funcțională a limbajului a contribuit la sporirea interesului pentru formele de realizare orală a comunicării: „limba vorbită” – a cărei specificitate în raport cu sistemul a fost relevată (în opoziție cu *limba scrisă*) de F. de Saussure – reprezintă domeniul predilect al studiilor de *dialog*, al *pragmalingvisticii* ș.a.; este de asemeni mult mai larg invocată ca sursă în cercetările de *lexicologie*, *semantică* și *gramatică*. Cercetarea lingvistică beneficiază de sugestiile metodologice și de oportunitățile – multiple și diverse – oferite de progresele tehnicii: se apelează masiv și eficient la statistică, la tehnologia tot mai performantă a fixării/stabilizării – ca reprezentare grafică sau sonoră – a comunicării verbale.

Orientările novatoare se regăsesc – parțial – în volum prin cercetări aplicative testând eficiența cognitivă a unora dintre modelele extralingvistice propuse (1959, *Stabilirea datei...*, de pildă, republicat în „International Journal of American Linguistics”, 1962) sau, mai frecvent, prin valorificarea sugestiilor deschizătoare de noi perspective în înțelegerea fenomenului lingvistic și în precizarea unor aspecte conceptuale fundamentale ale domeniului. Dezvoltarea complicată a lingvisticii moderne a contribuit substanțial și divers mai ales la progresul cercetărilor de semantică și sintaxă. Componenta „conținut”, latură a limbii de organizarea căreia s-a preocupat mai puțin (cf. analiza semică, analog al analizei în trăsături distinctive a fonemelor) structuralismul descriptivist, își dezvăluie treptat complexitatea printr-un proces complicat, la care participă, fiecare în mod specific, teoria informației, semiotica, filosofia și logica, pragmatica etc. (1985, *În legătură cu „metalimbajul”*, 1985, *În problema raportului...*, 1985, *În problema semanticii enunțului*, 1995, *Nom propre et article...*, 1997, *Despre „referință”*, 2001, *Clasa „determinanților”*, 2003, *Semantica determinanților...*), dar și studierea dialogului (1993, *Compréhensibilité et „accord sémantique”...*, 1994, *Récursivité et cohérence...*, 1997, *Support situationnel...*). Configurarea conceptuală a organizării sintactice se rafinează din etapă în etapă prin valorificarea directă sau indirectă a sugestiilor oferite de variatele modalități de abordare a fenomenului *limbă* propuse în cursul ultimei jumătăți de secol. Perspective teoretice diverse interferează complicat în revelarea structurii duale a fenomenului *limbă*: disocierea dintre *sistemul limbii* și *funcționalitatea sa comunicativă* (temei al *lingvisticii funcționale*) contribuie, între altele, la reșezarea și clarificarea unor concepte lingvistice fundamentale: definirea unității de bază a comunicării, de exemplu, progresează prin corelarea conceptuală *propoziție* – *enunț* (2005, *Gramatica între sistem și discurs*, 2006, „*Propoziție*” sau/și „*enunț*”?), dar și prin raportarea la realizarea orală a (inter)comunicării (2012, *În problema „sintaxei dialogale”*).

În contextul general configurat de progresele teoretice și contactele interdisciplinare, cercetările cu finalitate aplicativă se înscriu în tendința generală de accentuare a caracterului științific. Beneficiind de bogata informație teoretică și descriptivă acumulată de diferitele științe ale limbii, învățarea/predarea limbii (domeniu al lingvisticii aplicate) tinde să se reorganizeze: gândită ca proces eficient organizat și conștient dirijat, metodologia didactică se înscrie în tendința generală de accentuare a caracterului științific al lingvisticii. Condiționări extralingvistice, istorice și sociale, au impus cercetării filologice universitare a anilor „60”–„80” problema organizării eficiente a predării limbii române ca limbă străină (1979, *Metodologii în predarea...*; 1979, *Sistematic și deviant...*, 1981, *Probleme actuale ale...*). Articolele, puțin numeroase, care vizează predarea ca limbă maternă a limbii române în învățământul preuniversitar (1980, *Textul literar...*, 1983, *Observații asupra „Programei...*, 1983, *Norme ortografice*, 1990, *Preferințe lexicale...*, 1993, *Bagaj lexical ș.a.*) se adresează mai ales profesorilor, dar și elevilor (la un moment dat și prin emisiuni radiofonice) încercând să actualizeze – în perspectiva rezultatelor actuale ale cercetării lingvistice – variate aspecte punctuale ale predării limbii române.

Cercetarea descriptivă stimulată de principiul abordării sincronice, promovat de structuralism, interferează – în intervalul acoperit de *Periplu* – cu tradiția studierii istorice a limbii, reprezentată prin importante contribuții în lingvistica românească anterioară, dar și puternic reactualizată de vastul proiect academic al unui tratat de *Istorie a limbii române* (în 5 volume).

Confruntarea „în fapt” a celor două modalități de abordare a condus la o mai complexă (și mai adecvată) înțelegere a fenomenului, impunând remodelarea conceptului *sistem lingvistic* prin asocierea caracterului de *sistem* cu *istoricitatea* evidentă a limbii. Conceptul *sistem dinamic* (1969, *Diachronie et synchronie*) – discutat cu ocazia Congresului de lingvistică generală de la București – conciliază cele două perspective, oferind o nouă dimensiune cercetării lingvistice prin introducerea viziunii *sistemică* în cercetarea istorică, a opticii *dinamice* în descrierile – tradițional statice – ale limbii („actuale”, de obicei): istoria limbii nu (mai) poate face abstracție de organizarea sistemică, care asigură funcționalitatea comunicativă a limbii, după cum nici tabloul descriptiv al unei anumite faze a limbii (a românei contemporane, de pildă) nu poate ignora prezența în sistem a unor relații mai puțin stabile, relații care reprezintă unul dintre motoarele schimbării – evidente din perspectiva istoriei. În aceste coordonate se înscriu cercetările care tratează aspecte ale evoluției limbii române (1965, *Din morfologia...*, 1968, *Le futur en roumain...*, 1970, *Sistem și evoluție...*), abordate uneori în perspectivă comparativă sau tipologică (1994, *Substantivul românesc între...*, 1996, *Le nom roumain...*), dar și cele, numeroase, care discută variate probleme ale limbii (literare) actuale.

Revelarea caracterului dinamic al structurii lingvistice scoate în evidență complexitatea inerentă a sistemului *in usu*, constituind punctul de sprijin al unor importante precizări conceptuale: aplicarea viziunii sistemice asupra ansamblului variațiilor funcționale impune modelul limbii ca „*sistem de variante*” – *subsisteme dialectale* (variații geografice), *sociofuncționale* (stiluri funcționale), *circumstanțiale* (variații/adaptări la situația de comunicare), între care și varianta (*limba*) *literară*, (*sub*)*sistem de subsisteme*, a căror specificitate derivă din asocierea predilectă cu un anumit domeniu de activitate. Instituție inerentă unui anumit stadiu de dezvoltare socială, *varianta literară* se extinde ca utilizare acoperind largi spații ale comunicării sociale. Lingvistica românească a contribuit substanțial prin studii multiple, teoretice și descriptive la constituirea și consolidarea acestui mod de înțelegere a limbii considerate în realitatea complexe sale funcționalități sociale.

Situația lingvistică actuală revelă poziția privilegiată a subsistemului „*limbă literară*”: profund și multiplu implicată în ansamblul comunicării și al vieții sociale, această variantă este, în multe situații, tratată ca reprezentând *sistemul ca întreg*. (În cele mai multe dintre cercetările reunite în volum, „*limba română literară*” este varianta (subsistemul) care oferă suportul lingvistic al discuțiilor teoretice, dar și materialul factual al cercetărilor descriptive, al descrierilor structurii gramaticale, al considerațiilor semantice și lexicale).

În accepțiunea curentă, formularea de mult încetățenită, „*limbă literară*” opune ipostaza cult(ivat)ă – tributară în mare măsură textului scris, mai ales literar/artistic, utilizării spontane – preponderent vorbite. Identificată până la un moment dat cu textul literar, rezultat al prelucrării artistice, varianta a fost considerată formă a culturii esențial tributară creației literare.

În perspectiva acestei optici, elaborarea unei *istorii a limbii române literare*, unul dintre primele proiecte lingvistice importante ale celei de a doua jumătăți a secolului XX, s-a angajat prin inițierea unor cercetări consacrate „*limbii scriitorilor*”: volumele *Contribuții la istoria limbii române literare* (vol. I, 1956, II, 1958, III, 1962) și *Studii de istorie a limbii române literare. Secolul al XIX-lea* (vol. I și II, 1969, red. resp. A. Rosetti, B. Cazacu) grupează studii de „*întâmpinare*” – unele publicate anterior (LR, 1955, nr.1, 2, 3, 6) – care își propun degajarea problemelor specifice limbii literare a secolului al XIX-lea (între care și 1969, *Cîteva probleme ale...*, publicat într-o primă formă – cu titlul pretențios *Indicații de metodă în vederea studierii sintaxei...* – în 1955), dar și cercetări consacrate „*limbii și stilului*” unor scriitori.

Cuprinderea secolului al XIX-lea în *istoria limbii române* modifică viziunea asupra limbii literare deschizând noi perspective de cercetare. Condiționări istorice specifice asociază evoluția limbii române literare cu *unificarea*. Realizare majoră a culturii românești, constituirea variantei literare, rezultat al unui proces care a reunit într-un efort comun intelectualitatea din toate „*țările unde se vorbește românește*”, proces angajat ferm în secolul al XIX-lea, reprezintă totodată *crearea*

limbii (naționale) unice, deasupra diversității dialectale evidente a comunicării sociale a epocii. Contribuția lui I. Heliade Rădulescu la crearea, dezvoltarea și propagarea limbii literare românești – general recunoscută – este subliniată cu diverse ocazii în textele incluse în volum: prin evocarea directă a personalității autorului (1977, *Gramatica românească...*, 1978, *Principiul morfologic...*, 1989, *Ion Heliade Rădulescu și...*), dar și tangențial, ca sprijin în tratarea unor probleme teoretice (1999, *Obiectiv și subiectiv...*) sau cu implicații istorice și sociale (1995, *Raporturile dintre...*, 2004, *Evoluția limbii române...*). Confirmând justetea intuițiilor lui Heliade, evoluția ulterioară conferă acestei variante supradialectale un statut preferențial în sistemul funcțional al limbii române: larg utilizată în comunicarea internă, limba literară (identificată cu limba națională) funcționează ca limbă oficială a statului și reprezintă emblematic statul român în context (național și) internațional.

Includerea limbii literare între ipostazele funcționale ale sistemului modifică substanțial conceptul detașându-l de creația artistică. Reprezentând, alături de celelalte variante (dialectale, stilistice) o anumită limbă, varianta literară se caracterizează prin prezența unui sistem propriu de *norme* (concept prefigurat în pledoariile lui Heliade), selectate din ansamblul de *reguli* (expresie a relațiilor angajate în structura limbii), de care dispune sistemul în ansamblul său. Ipostază a unei limbi date, varianta literară urmează direcțiile generale de evoluție a idiomului pe care îl reprezintă. Participând la reorganizarea relațiilor în interiorul sistemului, varianta literară reacționează în mod specific la condițiile de funcționare a acestuia: dinamica subsistemului *limbă literară* se realizează prin acumulări (mai ales lexicale) impuse direct de exigențele diverselor domenii de utilizare, dar și prin modificarea sistemului de norme (1993, *Dinamica normei literare*, 1995, *Raporturile dintre...*, 2002, *Dinamica limbii și...*, 2004, *Evoluția limbii...*) ca efect al relațiilor reciproce cu alte variante (geografice sau/și socioculturale) ale limbii sau sub influența unor modele străine. Ceea ce distinge dinamica variantei literare este asocierea cu o anumită atitudine subiectivă, selectiv conservatoare, care se manifestă prin reacția negativă (a unor categorii de utilizatori) față de derogările de la sistemul specific de *norme* istoric constituit (măcar parțial prin selecție deliberată și decizie instituțională), *abaterea* de la normă (1961, *Abaterea lingvistică*) – formă specifică de evoluție a variantei literare – este percepută de o largă categorie de vorbitori ca agresiune față de statutul său de „limbă a culturii”.

Multiplu implicată în ansamblul comunicării și al vieții sociale actuale, varianta literară a limbii române reprezintă cea de a doua temă majoră a contribuțiilor incluse în volum. Abordate din perspectivă teoretică sau practică, corectivă sau didactică, problemele discutate sunt tratate în termenii raporturilor dintre *normă* și *abatere*.

Considerațiile teoretice (lingvistice, uneori cu implicații sociale, istorice/politice), se opresc prioritar asupra etapei contemporane (1993, *Aspecte lexicale ale...*, 1995, *Limba română contemporană...*), abordată din perspectiva percepției vorbitorilor (1994, *Componenta latino-romanică...*, 1994, „*Neologismul în limba română*”) sau a implicațiilor sociale și istorice, dar și în actualitatea pragmatică a utilizării ei.

Prestigiul social dobândit de varianta/limba română literară înainte de 1950, precum și evoluția ulterioară, puternic marcată de comunicarea publică, exacerbată de profunda și rapida schimbare a condițiilor istorice, explică interesul sporit pentru utilizarea ei cea mai recentă („actuală”). Având ca reper exigențele limbii literare, studierea comunicării sociale actuale „pe viu” consolidează în lingvistica românească domeniul larg reprezentat al „*cultivării limbii*”. Direct aplicate asupra activei comunicări sociale a ultimelor decenii, cercetările urmăresc problemele variantei literare în perspectiva dinamicii complicate a limbii române actuale.

Înțelegând ca activitate de preservare a stabilității ipostazei literare (a „*exprimării îngrijite*”), *cultivarea limbii* – preocupare a opiniei publice și a oficialităților – se oprește preponderent asupra „*greșelilor*” în intenția corectivă a eliminării lor.

În articolele, numeroase, care reprezintă în volum acest domeniu de cercetare, faptele discutate – încălcări ale „*exprimării îngrijite*” înregistrate în uzul actual al limbii române – sunt tratate ca parte a *sistemului dinamic multifuncțional* al limbii române. În acest cadru – în care „*limba*” literară se situează ca (*sub*)*sistem de subsisteme* – sunt înregistrate și explicate, din perspectivă teoretică sau/dar și nemijlocit corectivă, greșeli de limbă, abateri de la norma literară, excese neologice, transgresări abuzive ale nivelurilor stilistice, „*mode lingvistice*”, preferințe lexicale de durată variabilă, ticuri verbale etc. Prin clarificări lexicale, semantice și de contextualizare socială și istorică, se încearcă prevenirea utilizării inadecvate sau abuzive a unor termeni (1994, „*Românește*”, „*moldovenește*”, 1994, *Etnonime: „român”/„valah*”, 1997, *Etnie și comunicare*, 1998, *Comunicare și societate*, 2001, *Româna de dincolo de hotare*), reflex lingvistic ale discursului social tensionat al ultimelor decenii.

În multe cazuri, intervențiile publicate în „*România literară*”, fără a avea neapărat o finalitate corectivă, subliniază virtualități neglijate ale limbii române sau excese generatoare de stereotipii terminologice, uneori cu supărătoare implicații sociale. Între preferințele lingvistice istoric determinate ale ultimei decade a secolului trecut se numără vocabula *dialog* (1990, *Preferințe lexicale...*, 1991, *Considérations sur...*, 1993, *Originea cuvântului...*) și sintagma *limbă de lemn*, discutată din perspectivă conceptuală, dar și sub aspectul evoluției în percepția vorbitorului român (1994, *Limba de lemn – concept...*, 1995, *Processus semantiques...*, 2000, „*Limbaj lemnos*”). Implicarea mai amplă a circumstanțelor istorice (1990, *Continuitate în romanitate*, 1999, *La centralité du roumain*) răspunde unor exigențe de altă natură ale actualității.

Larg utilizată și, teoretic, respectată, *limba literară* este, în fapt, destul de maltrată în comunicarea socială a ultimei jumătăți de veac, situație imputată de opinia publică instituțiilor oficiale (îndeobște instituției academice și școlii), în pofida preocupării constante a acestora pentru calitatea comunicării sociale: în sprijinul exprimării corecte (și adecvate), programele școlare au inclus ca obiectiv important „cultivarea comunicării”, aspecte ale exprimării (in)corecte sunt abordate, oarecum sporadic, în diverse forme mediatice; în același timp, s-au publicat și se publică multiple lucrări de explicare și prevenire a „greșelilor”, s-au elaborat variate dicționare, care, înregistrând schimbările lingvistice inerente scurgerii timpului, recurg la diverse procedee de delimitare a „neliterarului” la nivelul „noului”.

Cel mai cuprinzător și mai clar sub aspect normativ este *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (2005), care stipulează, în prezentare lexicografică, normele actuale ale limbii române literare. Elaborarea acestei ample actualizări a fost grăbită de reforma ortografică din 1993.

Veche preocupare culturală, *ortografia*, îndelung dezbătută încă din primele decenii ale sec. al XIX-lea, și-a păstrat actualitatea și în secolul următor. Responsabilitate principală atribuită de la înființare (1871) „Societății Academice Române”, problema reglementării scrierii în limba română s-a pus cu deosebită acuitate în urma deciziei de adoptare a alfabetului latin în locul slovelor chirilice utilizate până atunci în textele românești. Constituirea sistemului ortografic românesc modern, proces complicat în care s-au implicat de-a lungul timpului importante personalități ale culturii române, a debutat printr-o vehementă dispută între adepții „principiului etimologic” și susținătorii „principiului fonetic”; promovat în cursul deceniilor prin dramatice discuții, principiul fonetic s-a impus decisiv în urma reformelor promovate de Titu Maiorescu (1904) și Sextil Pușcariu (1932); aceasta din urmă, supusă mai multor modificări, a fost stabilizată, în urma unei temeinice reexaminări științifice, prin reforma din 1953. „Noua ortografie” – ale cărei norme sunt consemnate în *Mic dicționar ortografic* (1953) și înglobate ulterior în mai cuprinzătorul *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (republicat în mai multe rânduri începând cu 1960) – a fost repusă în discuție după 1990 prin propunerea de revizuire formulată de conducerea Academiei Române.

Dezbaterea polemică stârnită de inițiativa academică – care a împărțit în două opinia publică – a avut ca obiectiv principal revenirea la două reglementări ale ortografiei din 1932: utilizarea a două semne grafice (*î* și *â*) în notarea unei unice realități fonice a limbii române (problema părea mulțumitor rezolvată prin rectificarea din 1965, care accepta – alături de *î* – utilizarea (simbolică) a literei *â* în ortografierea cuvintelor din familia etnonimului *român*) și recomandarea formelor *sunt*, *suntem*, *sunteți* (înlocuite în 1953 prin *sînt*, *sîntem*, *sînteți* – temeinic încetățenite în uzul curent al sfârșitului secolului trecut printr-o practică ortografică și ortoepică de jumătate de secol). Modificările propuse – deși ample contestate și

combătute de specialiști și nespecialiști, cu temeinice argumente științifice, dar și pragmatice (1991, *Ortografie*, 1991, *Ortografia românească*, 1993, „*Bun al națiunii*”) – au devenit obligatorii prin Hotărârea Academiei Române din februarie 1993, fără a fi însă și unanim acceptate: unele publicații și edituri, precum și persoane fizice au continuat să se conformeze vechilor reguli. (Personal, am acceptat târziu, din considerații de coerență socioculturală – cf. *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, ed. a 3-a, rev., Humanitas, 2008, par. 522 – noile reglementări ortografice, cu a căror introducere nu am fost de acord; pentru a ilustra „pe text” aceste (ultime) etape – 1953, 1965, 1993 – am păstrat în volum ortografia din momentul publicării inițiale a textelor).

*

Urmărind pas cu pas meandrele unei experiențe personale de cinci decenii, textele cuprinse în volum – studii, articole și comunicări, intervenții determinate de solicitări și circumstanțe diverse – evocă o frântură din procesul complicat prin care lingvistica românească se înscrie în impresionanta dezvoltare a cunoașterii științifice angajată în secolul al XX-lea. Constituite în documentar, paginile *Periplului*, prin studiile pe care le adună laolaltă, dar și (poate mai ales) prin referirile la numeroase lucrări românești și străine, texte fundamentale, deschizătoare de drum sau generatoare de sugestii, configurează (chiar dacă inevitabil lacunar) parcursul sinuos – în mare măsură tributatar interferențelor interdisciplinare – al evoluției cercetării și gândirii lingvistice de la „lingvistică” la „științele limbii”.

În alcătuirea „documentarului ” – mai anevoioasă decât poate părea la prima vedere – am fost sprijinită, în etape și în forme diferite, de colaboratoare mai vechi sau mai noi: Rodica Pandele, în căutarea publicațiilor (nu totdeauna ușor accesibile), Alexandra Ardelea Ciutacu, Mariana Ionică, în pregătirea și urmărirea tehnică a realizării ediției, și Isabela Nedelcu, de-a lungul întregului proces. Le mulțumesc pentru priceperea, atenția, răbdarea și amabilitatea cu care s-au implicat.

VALERIA GUȚU ROMALO

CUPRINS

Prefață	V
1956 Semiauxiliarele de mod	1
1957 Propoziții relative	28
1958 Unele valori ale articolului în limba română actuală	39
1959 Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes	45
Stabilirea datei de separație a aromînei de dacoromînă cu ajutorul glotocronologiei	53
1960 Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba romînă	65
1961 Semiauxiliare de aspect?	73
Abaterea lingvistică	86
1962 „Forme verbale compuse”	96
1963 În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică	103
Reflecții în legătură cu distincția <i>morfem – plerem</i> în concepția glosematică	115
Despre clasificarea părților secundare de propoziție	122
1964 „Cultismul”	132
Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor	142
1965 Din morfologia secolului al XVI-lea: perfectul simplu al verbului <i>a face</i>	151
La classification des verbes roumains par conjugaisons	155
1966 Verbes irréguliers	174
1967 Distribuția	184
Substantive neregulate	200
1968 Despre clasificările morfologice	207
Le futur en roumain aux XVI ^e –XVIII ^e siècles	213
1969 În legătură cu construcția prepozițională a complementului direct în limba română	218
Diachronie et synchronie	222
I. Coteanu – <i>Où en sont la philologie et la linguistique roumaines?</i>	227
Utilizarea izvoarelor istorice în <i>Români sub Mihai Voievod Viteazul</i>	230
K. H. Schroeder – <i>Einführung in das Studium des Rumänischen. Sprachwissenschaft und Literaturgeschichte</i>	244
Pe marginea unei discuții la <i>Morfologie structurală a limbii române</i>	248
Cîteva probleme ale studierii sintaxei	260
1970 Sistem și evoluție lingvistică. Din morfologia verbului românesc	275
Considerații lexicale	279
1972 O problemă controversată în gramatica românească: diateza	283
Note lexicale: derivate sinonime	292
1973 Exprimarea corectă	296
Note asupra relațiilor sintactice	298
1975 Le bilinguisme de Panaît Istrati	304
1976 Recenzie și lectură	307
1977 Dezideratul simplității în descrierea lingvistică	314
În legătură cu <i>Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române</i>	319
Flexiunea substantivală	327
Variații de pronunțare în limba română actuală	330
<i>Gramatica românească</i> a lui Ion Heliade Rădulescu în perspectiva a 150 de ani de la apariție	334
Alf Lombard – <i>La langue roumaine. Une présentation</i>	345
1978 Principiul morfologic în concepția ortografică a lui I. Heliade Rădulescu	349

1979 Metodologii în predarea limbii române ca limbă străină	352
Sistematic și deviant în predarea limbii române ca limbă străină	358
1980 Flexiunea numeralului	364
Opoziția de număr în limba română contemporană	368
Textul literar: modalitate de cultivare a exprimării elevilor	371
1981 Probleme actuale ale predării limbii române ca limbă străină	375
1983 Particularități ale organizării sintactice a comentariului sportiv	381
Procedee de reliefare în exprimarea orală	388
Norme ortografice	390
Observații asupra <i>Programei de limba română pentru clasele V–VIII</i>	393
1985 Superlativul	397
În legătură cu „metalimbajul”	399
În problema raportului dintre sensul enunțului și componentele sale	404
În problema semnificării enunțului	409
Despre corectitudine și greșeală	415
Limbajul presei: claritate, concizie, expresivitate	418
1987 Cazul	422
1988 Iorgu Iordan și problemele limbii literare	432
1989 În legătură cu categoria de „gen”	437
Ion Heliade Rădulescu și școala	443
1990 Continuitate în romanitate: conștiința romanității (român : valah)	451
În legătură cu utilizarea actuală a cuvântului <i>treabă</i>	458
Preferințe lexicale: <i>dialog</i>	463
Ecouri ale poeziei lui Eminescu în lirica modernă	467
Limba noastră cea de toate zilele	470
1991 Considérations sur le „dialogue social”	472
Ortografie	478
Ortografia românească	483
1992 „Modă lingvistică” (<i>vizavi de</i>)	487
1993 Compréhensibilité et „accord sémantique” dans le dialogue	493
Aspecte lexicale ale limbii române actuale	501
Dinamica normei literare	506
Originea cuvântului <i>dialog</i> și sensurile lui actuale	512
Bagaj lexical	514
„Bun al națiunii”	517
1994 Substantivul românesc între analitic și sintetic	521
„Neologismul” în limba română	526
Limba de lemn – concept și percepție istorică	532
Componenta latino-romană a limbii române literare	540
Récurtivité et cohérence dans le texte dialogique	548
„Românește”/„moldovenește”	556
Etonime: „român”/„valah”	559
1995 Processus sémantiques et évolutions sociales dans la période (post)totalitaire	562
Nom propre et article en roumain	569
Limba română contemporană în perspectiva evoluției limbii române	574
Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române	580
1996 Le nom roumain – évolution et typologie	586
1997 „Termenul” – unitate a limbii	592
Sur le «système linguistique»	598
Etnie și comunicare	604
Nou și vechi în limba română actuală	608
Support situationnel du message dans le texte dramatique	613
Despre „referință”	619
1998 Comunicare și societate	622

1999	La „centralité” du roumain	627
	Obiectiv și subiectiv în evoluția limbii române	635
2000	„Gramatica”	647
	„Limbaș lemnos”	651
2001	Clasa „determinanților”	653
	Româna de dincolo de hotare	660
2002	Dinamica limbii și normele	664
	Despre „acord”: reguli și abateri	674
2003	Semantica determinanților: statutul lui <i>tot</i>	694
2004	Evoluția limbii române în Republica Moldova	704
2005	Gramatica între „sistem” și „discurs”: enunțul	715
2006	Gramatica limbii române	727
	Accidente în dinamica limbii actuale: <i>oarece</i>	730
	„Propoziție” sau/și „enunț”?	734
2010	Sorin Stati, în perspectiva lingvisticii contemporane	750
2011	Actualitatea limbii vorbite	755
2012	În problema „sintaxei dialogale”	764
	De ce am devenit lingvist...	773